

УДК 377.35:656.2 "199/200"

© 2014

Шаргун Т. О.

**КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ
(XX – ПОЧАТОК XXI СТОЛІТТЯ)**

У статті запропоновано власну класифікацію історичних джерел щодо професійної підготовки майбутніх фахівців залізничного профілю. Визначено провідні аспекти періодизації процесу підготовки залізничників: загальний хронологічний (періодизація за основними історичними подіями), галузево-хронологічний (періодизація за основними подіями у розвитку галузі), історико-педагогічний (періодизація за основними періодами у розвитку педагогічної науки), змістово-методичний (зміни у змісті, методів та засобів навчання).

Ключові слова: залізнична галузь, класифікація історико-педагогічних джерел, концептуальні підходи, провідні аспекти періодизації.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Розширення історико-педагогічних досліджень пов'язано з глибокими соціально-культурними змінами, які відбуваються сьогодні в Україні та вимагають радикального реформування професійної освіти, орієнтованої на входження у світовий освітній простір. Сучасний фахівець залізничного транспорту має бути "не лише спеціалістом-лідером у своїй професійній сфері, а й високоморальною, духовною, культурною людиною, справжнім представником національної гуманітарно-технічної еліти" [4, с. 161]. "Суттєві зміни в системі підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації підготовки кадрів залізничного транспорту пов'язані як із загальними проблемами в освітній галузі та станом ринку праці, так із ситуацією, яка склалась у системі" [1, с. 205]. Тому підготовку майбутніх залізничників доцільно здійснювати як об'єкт історико-педагогічного аналізу.

Розв'язання зазначеної проблеми можливе за таких умов: актуалізації здобутків підготовки фахівців залізничного профілю минулого як можливості прогнозування тенденцій підготовки майбутніх залізничників; виявлення чинників підготовки майбутніх залізничників у їх динаміці протягом досліджуваного періоду; визначення конкретних умов підготовки майбутніх залізничників у навчальних закладах, зокрема вищих; виявлення генези змісту, форм, методів, умов підготовки майбутніх залізничників у навчальних закладах України; обґрунтовані теоретико-методичні засади вдосконалення професійної підготовки фахівців залізничного профілю у навчальних закладах на основі історичного досвіду; урахуванні особливостей підготовки майбутніх залізничників у вищих навчальних закладах на різних етапах її розвитку; звернення до накопиченої в історії педагогічної думки досвіду підготовки майбутніх залізничників у навчальних закладах і творче його використання в сучасних умовах діяльності вищих навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... У науково-педагогічній та спеціальній літературі досліджувалися проблеми підготовки майбутніх інженерів як науково-технічної еліти (О. Пономарьов, О. Романовський, Л. Товажнянський), періодизації професійної підготовки фахівців-залізничників (В. Виргинський, І. Гурій, С. Кульчицький, Ф. Ткаченко), розвитку і становлення залізничного транспорту (Ю. Момот, А. Слободян, Л. Петренко, К. Опатерний, Р. Пономаренко, С. Приймук, І. Толокнов, А. Чухно, О. Шаригіна), історії професійної підготовки фахівців залізничного транспорту (І. Агієнко, Ю. Барабаш, С. Богатчук, В. Лук'янова), сучасного стану професійної підготовки (О. Бурсук, В. Компанієць, А. Черепашук, О. Хамуляк) та ін. Однак нині практично відсутні наукові дослідження щодо концептуальних основ історичного досвіду професійної підготовки фахівців залізничного транспорту в Україні що і зумовило вибір тематики нашого дослідження.

Формулювання цілей статті... Метою даної статті є обґрунтування концептуальних підходів до історичного досвіду професійної підготовки фахівців залізничного транспорту.

Виклад основного матеріалу дослідження... ХХ століття було надзвичайно складним у розвитку освіти фахівців залізничного транспорту України, охоплюючи декілька періодів панування різних держав (Царська Росія, Австро-Угорщина, Польща, Румунія, Радянський Союз, Україна), що дає широкі можливості для порівняння історичного досвіду підготовки залізничників як у часових рамках, так і в умовах різних держав з різними суспільними устроями. У професійній освіті наростала кількість різноманітних суперечностей у процесі вирішення її ключових проблем.

Для повноцінної періодизації процесу підготовки фахівців залізничного транспорту необхідно враховувати такі провідні аспекти як *загальний хронологічний* (періодизація за основними історичними подіями); *галузевий хронологічний* (періодизація за основними подіями у розвитку галузі); *історико-педагогічний* (періодизація за основними періодами у розвитку педагогічної науки); *змістово-методичний* (зміни у змісті, переліку дисциплін, часу навчання, кваліфікаційних вимог, використання інноваційних технологій, методів та засобів навчання тощо) [7, с. 66]. Суттєве значення для історико-педагогічного дослідження має цілісне вивчення становлення і розвитку процесу підготовки фахівців залізничного транспорту у ХХ столітті, яке є базовим для його розвитку.

Концептуальний аспект періодизації професійної підготовки фахівців залізничного транспорту базується на положенні, що окремі проблеми сучасної системи професійної підготовки фахівців залізничної галузі є дуже схожі з тими, які виникали понад сто років тому. Ось чому вивчення досвіду історії становлення та функціонування залізничного транспорту, професійної підготовки майбутніх фахівців є дуже актуальним для переосмислення організації системи професійної підготовки кадрів для залізничної галузі у сучасній Україні в цілому. Звертання до історичного минулого є не тільки доцільним і виправданим, але й актуальним і необхідним для розв'язання нагальних потреб сьогодення, оскільки наука не може розвиватися без аналізу минулого, оцінки й систематичного перегляду накопиченої системи знань.

На основі *галузевого підходу* вважаємо доцільним виділити такі періоди: пропедевтичний (становлення залізничного транспорту як галузі та генеза навчальних закладів цього профілю – до 1900 р.), базовий період (становлення і розвиток навчальних закладів, прогрес техніки в періоди світових воєн – 1900-1945 рр.), основний період (розвиток галузі і навчальних закладів різних типів та рівнів – 1946-1991 рр.) та сучасний період

(становлення залізничної галузі в умовах української державності та технічних інновацій – 1991 р. – дотепер). Зауважимо, що ця загальна періодизація може бути більш детальною, оскільки передбачає поділ кожного з крупних періодів на дрібніші, зокрема базовий період поділяється на такі: до Першої світової війни; часи Першої світової війни; період між світовими війнами та часи Другої світової війни.

Така періодизація пов'язана з мирними та військовими етапами у розвитку суспільства, оскільки на розвиток залізничного транспорту суттєво впливали зміни у військовій галузі.

Історико-педагогічний підхід передбачає вивчення історичних закономірностей розвитку виховання, школи і педагогічної думки в різні історичні періоди, причому виховання, школа і педагогічна теорія розглядаються в процесі їх взаємозв'язку і розвитку. Історія педагогіки вивчає історичні закономірності цього розвитку, тобто намагається встановити все, що є спільним для виховання, школи і педагогічної думки в різні історичні періоди.

Історизм, що передбачає вивчення будь-якого явища в процесі його виникнення, становлення і розвитку, розгляд педагогічних явищ стосовно конкретної історичної епохи, соціально-економічних особливостей цієї епохи, що детермінують зміст, методи і організацію навчально-виховного процесу. Іноді намагаються встановити безпосередні зв'язки між явищами, фактами, поглядами віддалених від нас епох і сучасністю, проводять неправомірні історичні паралелі, затрачують час і зусилля на пошуки у педагогів минулого висловлювань, що обґрунтовують сучасні ідеї, посилаються на поняття і факти з минулого, лише зовнішньо схожі з сучасними. Зовсім ігнорується той факт, що багато термінів і понять, які зустрічаються в літературі минулих століть, при всій їх подібності на сучасні мали зовсім інше трактування і в ході історичного розвитку суттєво змінили свій зміст.

Історичний підхід до педагогічних явищ передбачає врахування низки моментів, а саме: соціально-економічні особливості епохи, що детермінує зміст, методи і організацію навчально-виховного процесу, а також напрям шляхів пошуків їх зміни, а звідси – виникнення тих чи інших педагогічних теорій і концепцій; вплив у кожному епоху успіхів загальнонаукового прогресу на концепції виховання і педагогічної теорії; еволюцію і трансформацію ідей, концепцій, теорій, понять і термінів; виділення тенденцій розвитку.

Науковість передбачає об'єктивність дослідника, вимагає від нього неупередженого ставлення до всіх етапів розвитку виховання, школи і педагогічної думки.

Професійно-педагогічний підхід передбачає дослідження взаємозалежності основних подій у розвитку залізничного транспорту та професійної освіти фахівців даної галузі. У процесі періодизації процесу підготовки фахівців залізничного транспорту ми використовуємо галузево-хронологічний (періодизація за основними подіями у розвитку залізничної галузі) та освітньо-хронологічний (періодизація за основними подіями у професійній освіті фахівців залізничного транспорту) підходи. Вже з початку XIX ст. спостерігається взаємозалежність та взаємовплив подій в залізничній галузі та в галузі професійної підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту. Тому доцільною вважаємо періодизацію в історії підготовки фахівців залізничного транспорту за обома принципами: галузево-хронологічним (періодизація за основними подіями у розвитку залізничної галузі) та освітньо-хронологічним (періодизація за основними подіями у професійній освіті фахівців залізничного транспорту). У межах кожного періоду доцільно розглядати як загальні закономірності та тенденції підготовки фахівців залізничного транспорту, так і особливості їх підготовки у різних типах навчальних закладів, зокрема за такими ознаками: рівень освіти (робітник, технік, молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр, наукові ступені) та вид професійної діяльності, спеціалізація (управлінці, інженери, педагоги, інженери-педагоги, майстри виробничого навчання, наставники на базових підприємствах, сфера обслуговування тощо).

Джерельна база історії, виходячи з низки курсів історії педагогіки [2] за своєю природою та способом донесення інформації класифікується у ряд груп. При цьому слід враховувати, що всі вони поділяються на прямі і непрямі. Зокрема, до них відносять твори видатних педагогів, архівні матеріали, педагогічну пресу, праці з історії, історії літератури, історії культури, мемуари педагогів, художньо-педагогічну літературу, походження і розвиток основних педагогічних понять, педагогічний фольклор, кіно-, фоно-, фотоматеріали, документальне кіно, хроніка, відео- та аудіозаписи, кінофільми тощо. Комплексне використання цих джерел дає змогу давати достовірну, об'єктивну оцінку різноманітним фактам і явищам, що мали місце в історії педагогіки.

Важливу роль відіграють у цьому засоби історіографії – це сукупність історичних студій з певної проблеми, теми чи наукової галузі, які мають спільну просторово-хронологічну локалізацію та предметну область дослідження [6, с.9].

Виходячи зі сказаного вище ми запропонували власну класифікацію історичних джерел щодо професійної підготовки майбутніх фахівців залізничного профілю та конкретизували її на окремих прикладах.

Державні документи, протоколи засідань та з'їздів залізничників різних рівнів, укази, договори, матеріали виставок та конкурсів та інші документи дають уявлення про проблеми, які у конкретний історичний період мали вирішувати в межах залізничного транспорту як галузі.

Матеріали, що стосуються розвитку галузевої науки і техніки показують, що практично усі наукові та науково-технічні розробки XIX – початку XX століття відносно швидко реалізовувалися на практиці у виді

різноманітних посібників, довідників, правил, навчальних курсів тощо.

У історичних матеріалах, в першу чергу звітах навчальних закладів, міститься багатий матеріал щодо конкретних розробок вчених, їх вклад у розвиток галузі і професійної педагогіки. Такі відомості не лише мають інформаційний характер, але слугують підтвердженням важливої тези щодо доцільності та реальної можливості тісного зв'язку наукових розробок та практичного їх втілення. На жаль, нині такий зв'язок сильно послабився, а подекуди і зовсім втрачений.

В періодичних галузевих виданнях міститься велика кількість статистичних даних про будівництво залізниць, про їх вартість, відомості про умови експлуатації та запровадження технічних інновацій, про організацію та роботу залізничних майстерень, а також питання щодо проблем підготовки фахівців залізничного транспорту. В тогочасних технічних журналах працювали відомі вітчизняні інженери-залізничники. Вважаємо, що тематика цих галузевих журналів значною мірою визначала зміст професійної підготовки фахівців залізничного транспорту та сприяла його оперативному оновленню.

Історія становлення окремих локальних залізниць: Матеріали цієї групи є дуже важливими, оскільки дають можливість проаналізувати більш конкретно особливості становлення і розвитку локальних залізниць і узагальнити на їх основі тенденції розвитку галузі, її освітні аспекти, зокрема підготовку кадрів.

Матеріали музеїв та виставок залізничного транспорту є цінним джерелом не лише для науковців, викладачів та студентів галузевих навчальних закладів, але й для історико-педагогічної науки з використанням загальних положень сучасної музейної педагогіки.

Досвід та історія галузевих навчальних закладів: Детальні матеріали про діяльність вищих навчальних закладів, присвячених розвитку і здобуткам вищих навчальних закладів галузевого призначення, представлені у спеціальній літературі, періодичній пресі, документах та звітах інститутів, а також у ювілейних виданнях. Вони є визначальними, найбільш повними історичними джерелами, які характеризують процес професійної підготовки залізничників та надають найбільшу можливість використання досвіду на сучасному етапі.

Значна кількість навчальних курсів та посібників XIX – початку XX століття ще чекає свого дослідження. Незважаючи на те, що наукові та технічні аспекти викладеного навчального матеріалу є застарілими, на велику увагу заслуговує методичний та загальнопедагогічний аспекти викладу матеріалу.

Нижче коротко розглянемо два конкретні приклади історико-педагогічних періодів, які схожі за низкою ознак на нинішній, а матеріали щодо професійної підготовки залізничників у цей час є особливо актуальними для їх використання на сучасному етапі.

Приклад 1. Українська модель освіти у 20-30-х роках XX століття мала певні недоліки, до яких слід віднести: низький рівень загальноосвітньої підготовки у школах учнівства і професійних школах, що призводило до відриву середньої школи від вищої; слабкий рівень теоретичної підготовки у вищих навчальних закладах та ряд інших [3]. У цей період актуалізувалась проблема підготовки фахівців, здатних забезпечити ефективну роботу складного інноваційного обладнання та його обслуговування.

Серед завдань професійної педагогіки щодо мети, завдань і принципів підготовки інженерів в Україні в цей період, залізничному транспорту приділялась основна увага: аналогічна ситуація склалася і на початку XXI століття, коли в нашій країні занепадала низка галузей виробництва, а залізничний транспорт вимагав підтримки його безперебійної роботи. Аналогічними до деякої міри в сучасному та досліджуваному періодах є домінування вузькопрофільної підготовки спеціалістів, однак нині цій тенденції протидіють могутні інтеграційні процеси у професійній освіті.

Актуальною на сучасному етапі, як і у 20-30-х роках минулого століття, є проблема невідповідності між вимогами підготовки кваліфікованих кадрів залізничної галузі, згідно з її розвитком, та реальним станом підготовки фахівців у навчальних закладах. Історичні освітні паралелі спостерігаються внаслідок перебудови загальної системи освіти, коли стрімкий розвиток навчальних закладів привів до значного зростання кількості учнів та студентів: як і в досліджуваній період, нині ця проблема вимагає ретельного вивчення для ефективного планування професійної освіти та прогнозування розподілу кадрів [8, с. 50-51].

Приклад 2. Початок XX століття на Східній та Центральній Україні (1900-1918 рр.). Професійна підготовка майбутніх фахівців залізничного транспорту у цей період мала важливе значення не лише у зв'язку з інтенсивним науково-технічним розвитком галузі, але й з суспільно-політичними подіями, у першу чергу оновленням та посиленням військової техніки. Залізничні товариства “безсистемно купували паровози практично на всіх європейських та вітчизняних ринках. В цей час вітчизняні інженери зробили спробу конкурувати з іноземними інженерами за створення та збут власних нових технологій. Це стосується придатності вітчизняних паровозів до погодних умов використання в Україні, а також особливо розгорнулася боротьба за економію палива” [5, с. 14]. Значною мірою процеси, які відбувалися на початку століття, зумовили напрями та темпи розвитку залізничної галузі на майбутні десятиліття.

На початку XX століття кардинальний поступ природничих наук, у першу чергу фізики та хімії, і, відповідно, швидкі темпи становлення технічних наук безпосередньо впливали на розвиток залізничної галузі.

Зауважимо, що нинішні досягнення техніки аналогічно мають революційний характер, призводячи до якісних змін у галузі – неувяні в минулому швидкості поїздів, розвиток робототехніки та електроніки, нові нанотехнології можуть стати джерелом непередбачуваних нині перетворень у сфері залізничного транспорту.

Переважає кількість наукових та технічних розробок з проблем залізничного транспорту на початку ХХ століття виконувалася у вищих навчальних закладах паралельно з навчальним процесом підготовки кадрів для галузі. Така стратегія, характерна для сучасної Європи, є перспективною і для України.

Висновки... Можливий не лише стандартний підхід до періодизації, який визначається історичними подіями чи державними освітянськими документами, а й альтернативні підходи: галузевий, історико-педагогічний, професійно-педагогічний тощо.

Доцільно у періодизації не “рівномірно” описувати усі періоди (хоча загальна характеристика кожного етапу необхідна), але науково обґрунтовано виділяти ті історичні періоди, які найбільш співзвучні сучасному і вивчати їх особливо детально. Це наблизить історико-педагогічне дослідження власне до загальнопедагогічного, посилить його теоретичне значення. Особливо важливий такий підхід акцентування “аналогічних історичних умов” у дослідженнях, які охоплюють великі історичні періоди (у нашому випадку усе ХХ та початок ХХІ століття, ураховуючи необхідність дослідити і пропедевтичні умови ХІХ століття).

Фактично неможливо охопити усі аспекти професійної підготовки фахівця протягом понад півтора століття. Тому доцільним є виділення декількох провідних показників, які й будуть порівнюватися у різні періоди. Одним з таких показників вважаємо особистісний професійний портрет інженера залізничного транспорту, що і вбачаємо предметом подальшого дослідження. Також до подальших напрямів відносимо виокремлення основних професійних якостей фахівця залізничного транспорту, аналіз їх змін та динаміки у різні історичні періоди.

Література

- Компанієць В. В. Стратегія людського розвитку та зміни у підготовці кадрів залізничного транспорту / Компанієць В. В. // Вісник економіки транспорту і промисловості. – Харків : УкрДАЗТ, 2010. – № 31. – С. 204-212.
- Левківський М. В. Історія педагогіки: Навч. метод. посібник / М. В. Левківський. – Вид. 4-те. – Навч. пос. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 190 с.
- Липинський В. В. Концепція та модель освіти в УСРР у 20-ті рр. / В. В. Липинський // Історичний науковий журнал. – К. : Наукова думка, 1999. – № 5 (428). – С. 3–15.
- Пономарьов О. С. Особистісно орієнтований підхід до формування професійної культури майбутніх фахівців / О. С. Пономарьов // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 3. – С. 157-163.
- Приймук С. М. Історія становлення та функціонування південних залізниць (1868-1917 рр.): автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. істор. наук спец : 07.00.07 – “Історія науки і техніки” / С. М. Приймук. – Київ, 2010. – 24 с.
- Черепашук А. А. Формування мотивації навчання студентів технічних спеціальностей засобами історіографії: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук за спеціальністю 13.00.04 – “Теорія і методика професійної освіти” / А. А. Черепашук. – Вінниця, 2010. – 20 с.
- Шаргун Т. О. Історичний аспект підготовки фахівців залізничного транспорту в Україні (ХХ – початок ХХІ століття) / Т. О. Шаргун // Молодь і ринок. – 2012. – №11 (94). – С. 64-68.
- Шаргун Т. О. Особливості підготовки фахівців залізничного транспорту в Україні у 20-30-х рр. ХХ ст. / Т. О. Шаргун // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: 36. наук. праць / [редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2013. – Вип. 28 (81). – С. 46-52.

Шаргун Т. А.

Концептуальний підхід к историческому опыту профессиональной подготовки специалистов железнодорожного транспорта (XX – начало XXI столетия)

В статье предложено собственную классификацию исторических первоисточников по профессиональной подготовке будущих специалистов железнодорожного профиля. Определены основные аспекты периодизации процесса подготовки железнодорожников: общий хронологический (периодизация по основным историческим событиям), отраслево-хронологический (периодизация по основным событиям в развитии отрасли), историко-педагогический (периодизация по основным периодам в развитии педагогической науки), содержательно-методический (изменения в содержании, методов и способов обучения)

Ключевые слова: железнодорожная отрасль, классификация историко-педагогических первоисточников, концептуальные подходы, основные аспекты периодизации.

Shargun T.

Conceptual approach to the historical experience of the railway transport specialists' vocational training (XX – beginning of the XXI century)

In the article the conceptual approaches to the historical experience of the railway transport specialists' vocational training are substantiated. Conceptual aspect of division into periods of railway transport specialists training is based on the position that the individual problems of the railway branch vocational training modern system is very similar to those that occurred over a hundred years ago. That's why studying the history of formation and function of railway transport, future specialists' professional training is very relevant for the rethinking of the vocational training organization system for the railway industry in Ukraine nowadays. The major aspects of division into periods of railwaymen training are determined: a general chronological (division into periods on the basic historical events), branch-chronological (division into periods on the basic events in the branch development), historical-

pedagogical (division into periods on the fundamental stages in the pedagogical science development), content-methodical (changes in the content, subjects enumeration, studying duration, job specifications, the use of innovation technologies, methods and ways of the education). Essential meaning to historical-pedagogical research is the holistic study of formation and development process of the railway transport specialists' vocational training in the 20th century which is the base for its development. In the article our own classification of historical sources concerning the professional training of railway profile future specialists is proposed. Government documents, meetings and congresses minutes of railwaymen at different levels, decrees, agreements, exhibitions and competition materials and other documents give an idea of the problems that are in a specific historical period had to decide within railway transport as the industry.

Key words: *railway branch, classification of historical and pedagogical sources, conceptual approaches, the major aspects of division into periods.*

Подано до редакції 25.11.2014.